

**ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА ТА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ
ПОЛІТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН**

УДК 378:614

Семизіна Тетяна Валеріївна,*доктор політичних наук, професор кафедри соціальної роботи
та практичної психології Академії праці, соціальних відносин і туризму***ЗАСТОСУВАННЯ ПРОБЛЕМНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ У ПРИКЛАДНИХ
ПОЛІТОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІНАХ**

У статті висвітлено використання проблемно-орієнтованого навчання у вищій школі на прикладі курсу «Аналіз політики охорони здоров'я». На основі порівняння нідерландського та українського досвіду охарактеризовано складники, принципи інноваційної системи навчання, етапи вирішення проблемних ситуацій. Окреслено труднощі застосування проблемно-орієнтованого навчання в українських умовах.

Ключові слова: *проблемно-орієнтоване навчання, проблемна ситуація, аналіз політики.*

Сучасні українські фахівці з педагогіки вищої школи та андрології [1; 3; 5; 7] обговорюють питання активізації та мотивації студента до опанування нових знань, застосування концепцій випереджаючого навчання та інформаційно-комп'ютерних технологій. Це стосується й опанування дисциплін політологічного спрямування. Це й зумовлює переосмислення деяких системоутворюючих принципів організації навчального процесу.

З одного боку, технології навчання у вищій школі регламентовані Болонською доктриною, орієнтованою на пріоритет активної самопідготовки студентів, що сприяє найбільш ефективному засвоєнню предмета, який вивчається [4]. З іншого боку, в українській практиці зберігається досить традиційний (за М. Дичківською [3], нормативний) підхід до організації навчання. Викладач визначає зміст курсу, перелік знань та навичок, які має отримати студент; навчально-виховний процес залишається процесом передачі інформації, запам'ятовування знань та їхньої перевірки, не набуваючи ознак інноваційності. Тоді як інноваційний підхід покликаний формувати когнітивну та емоційну готовність особистості до динамічних змін у соціумі за рахунок розвитку здібностей до творчості, різноманітних форм мислення, а також здатності до співробітництва з іншими людьми. Одним із варіантів такого підходу можна вважати проблемно-орієнтоване навчання (англійською – Problem-based learning, усталене скорочення – PBL), яке впроваджене в багатьох закордонних університетах і яке проходить апробацію у деяких українських навчальних закладах.

Ця стаття має на меті висвітлити ключові принципи та педагогічні технології проблемно-орієнтованого навчання (далі в тексті – ПОН) під час вивчення прикладних політологічних дисциплін. На прикладі Маастрихтського університету (Нідерланди) та Національного університету «Києво-Могилянська академія» визначено специфіку ролі студентів та викладача, охарактеризовано процес ПОН та окреслено труднощі його застосування в українських умовах.

Методологічні принципи ПОН

Питання формування самостійності тих, хто навчається, розкриття їх розумових здібностей через створення дидактичних ситуацій, які стимулюють інтелектуальний розвиток, не є новими. У педагогічній літературі, виданій ще у радянські часи (І. Лернер [6], В. Оконь [8]), наголошувалось на необхідності не лише передачі тим, хто навчається, готової інформації, а й на отриманні певних знань і умінь шляхом вирішення теоретичних і практичних проблем. Проте ПОН не стало панівним в українських навчальних закладах.

Його елементи у вигляді дискусій у малих групах, проведення занять, побудованих на кейс-стаді (розв'язання випадків), використовують багато викладачів вищої школи. Однак філософія ПОН принципово відрізняється від традиційного підходу до організації навчального процесу, пропонує інший погляд на ролі педагога та студентів.

У центрі інноваційного підходу – студент, який сам керує процесом отримання знань і усвідомлює значущість цього процесу та свою відповідальність за його результат. Це різновид навчання, орієнтованого на потреби того, хто вчиться (описаного британським науковцем Р. Джеком [2]). Мета такого навчання полягає у формуванні у студентів вміння знаходити і використовувати знання, які є актуальними і можуть бути застосовані у практичній сфері та фундаментальних дослідженнях. Окрім того, студенти вчатьсЯ ідентифікувати та аналізувати проблеми, організовувати свою діяльність із пошуку інформації, зіставляти дані з різних дисциплін, оцінювати інформацію, працювати у групі та використовувати лідерські якості.

За визначенням Ю. Савельєва [9] метод ПОН у сучасному його варіанті застосовує «підхід семи кроків»: який має такі етапи: 1) розгляд завдання з теми; 2) формулювання проблеми; 3) аналіз проблемних ситуацій; 4) визначення можливих шляхів вирішення проблемних ситуацій; 5) формулювання навчальних цілей; 6) пошук потрібної інформації (зокрема, отримання нової інформації під час лекцій, ознайомлення із матеріалами, розташованими в системі Moodle тощо) та підготовка доповідей; 7) звітування про результати дослідження теми та шляхи вирішення проблемних ситуацій. Кроки 1-5 роблять на першому семінарі. Потім студент має час на роботу з літературою, отримання потрібної інформації під час лекцій тощо. Звітування відбувається на наступному семінарі.

У різних країнах – Австралії (яка була піонером у використанні цього навчання), Нідерландах (перші в Європі почали впроваджувати ПОН як принцип організації навчального процесу), США, Канаді тощо – ПОН використовують неоднаково. Проте в цілому воно побудовано на схожих методологічних принципах: студенти самі формулюють питання, потрібні для вивчення проблемної ситуації (кейса) і знаходять відповіді на ці питання.

Проблемні ситуації для політологічних дисциплін

Розглянемо на прикладі курсу «Аналіз політики охорони здоров'я», що викладається на магістерській програмі у Маастрихтському університеті та Національному університеті «Києво-Могилянська академія», особливості ПОН для прикладної політологічної дисципліни. Курс зосереджено на питаннях дослідження того, яким чином виробляються та реалізуються політичні рішення щодо охорони здоров'я. Він дає змогу студентам здобути знання щодо особливостей аналізу політики в сфері охорони громадського здоров'я, відпрацювати навички дослідження різних етапів політичного процесу в сфері охорони громадського здоров'я. Мета курсу – формування у майбутніх фахівців когнітивного (знання), операційного (вміння) та мотиваційного компонентів готовності до аналізу політичних процесів у сфері охорони громадського здоров'я.

Застосування ПОН у курсі з аналізу політики цілком виправдане, оскільки дає змогу для дискусій та пошуку креативних шляхів розв'язання проблем, вчить враховувати різні думки та ціннісні орієнтації, допомагає добирати інструментарій для визначення проблемно-потребового поля у певних програмах охорони здоров'я тощо.

Курс, побудований на ПОН, потребує спеціального методичного забезпечення. Йдеться, насамперед, про проблемні ситуації (в двох варіантах – один для студентів, один – для викладача, який містить методичний сценарій заняття). Причому ці ситуації мають регулярно переглядатися, оновлюватися, враховувати зміни політики. Їх слід обирати з реальної практики; ці ситуації мають включати труднощі, пов'язані з вирішенням проблем і мати певний елемент невизначеності або містити протиріччя, що спонукають до визначення власних прогалин у знаннях та навичках.

Скажімо, курс «Аналіз політики охорони здоров'я» передбачає, що у результаті вивчення цієї дисципліни студенти повинні, зокрема, знати критерії вибору сценаріїв, альтернатив політики, інструментів політики. На виконання цієї навчальної задачі спрямована, зокрема, така проблемна ситуація:

«Споживання тютюнових виробів щороку вбиває чотири мільйони людей. Якщо зберігатиметься нинішня тенденція до зростання чисельності курців, то до 2030 ця цифра зросте до майже 10 мільйонів і кожна восьма смерть наступатиме внаслідок хвороб, спричинених палінням. 70 відсотків цих смертей припадуть на країни, що розвиваються.

Нині чверть усіх курців світу мешкає в Китаї, де налічується 1 мільярд 249 мільйонів населення. Приблизно 100 мільйонів людей – неграмотні і майже 80 мільйонів мешкає за межею бідності. ВВП на душу населення дорівнює 740 доларам США на рік. Китай є найбільшим у світі виробником тютюну. Надходження від продажу тютюну та тютюнових виробів становлять найважливішу статтю державних прибутків.

Споживання тютюну в Китаї настільки високе, як це було в США в 1950-х. За оцінками, 29% відсотків китайців (350 мільйонів) є курцями, а серед чоловіків старших 15 років – 61 відсоток. У період між 1970 та 1990 роками річне споживання цигарок на одну особу старшу 15 років майже подвоїлося й сягнуло 1900 цигарок.

Уявімо, що китайський уряд визнав необхідність певного державного втручання в цю ситуацію і розмірковує, які інструменти політики варто обрати в цій ситуації та які програми розробляти».

Варіант проблемної ситуації для викладача включає опис ситуації, перелік деякої рекомендованої (й доступної) літератури, на яку викладач хотів би звернути увагу студентів, коротку характеристику цієї літератури, а також ті орієнтовні навчальні питання, які викладач очікує, що їх сформулюють студенти під час групової дискусії. У наведеному прикладі до таких питань віднесено наступні: 1) *«Що розуміється під «інструментами політики»?»; 2) «Які існують різновиди (класифікації) інструментів політики?»»; 3) «Яким чином обирають інструменти політики?».*

Варіант проблемної ситуації для студентів, як правило, містить опис ситуації та деяку літературу саме до цієї ситуації, доступну у бібліотеці чи в Moodle університету.

В Маастрихтському університеті студенти отримують збірку із цими ситуаціями (кейсами) на початку вивчення курсу. У Києво-Могилянській академії студенти теж спочатку отримували паперову збірку кейсів та читанку до курсу, згодом – все це набуло електронного вигляду. У кожному викладач має потурбуватися, аби під час обговорення студенти мали текст проблемної ситуації перед очима й спільно перечитали його.

Організація викладання дисципліни

Вивчення дисципліни, побудованої на ПОН, триває 3-4 тижні, зустрічі відбуваються 2-3 рази на тиждень, у проміжку між зустрічами студенти шукають додаткову літературу, читають рекомендовані джерела, виконують завдання. При цьому у студентів, зазвичай, немає інших дисциплін у цей період. Так, приміром, у Маастрихтському університеті у вересні впродовж трьох тижнів вивчається «Вступ до охорони громадського здоров'я», далі – чотири тижні «Проведення наукових досліджень» і так далі. Тобто все навчання справді побудоване на модульній основі і за принципом «глибокого занурення в тематику». У Києво-Могилянській академії такий класичний модульний підхід було використано лише на експериментальному етапі розвитку магістерської програми із менеджменту в охороні здоров'я. Згодом організація навчання трансформувалась у традиційний український варіант семестрового навантаження.

Ефективність використання ПОН залежить від того, наскільки студенти (і викладач) розуміють сутність такого навчання і свою роль. Тому на початку занять проводиться тренінг з особливостей розв'язання ситуацій, студенти вчать формулювати навчальні цілі та завдання тощо. Якщо ПОН використовують у кількох дисциплінах, то тренінг може бути спільним, якщо ж такий підхід властивий тільки одній навчальній програмі, то доцільно почати

викладання дисципліни із ознайомлення з принципами роботи та спільно виробити правила поведінки (поважати думки інших; слухати, не перебиваючи; не зловживати часом; ставити конкретні питання; регулярно готуватися до занять; шукати додаткову інформацію тощо).

Після ознайомлення з принципами ПОН курс розпочинається не зі вступної лекції, а одразу із семінарського (практичного) заняття з обговорення кейсу. Студенти шляхом «мозкового штурму» висловлюють свої гіпотези, визначають, які слова та концепції їм не зрозумілі. Це так звана «ключова інформація». Один із студентів головує під час обговорення. Головуючий скеровує дискусію, ставить питання, може визначати, хто саме відповідатиме на те чи інше питання, щоб забезпечити можливості різним студентам брати участь у дискусії. Інший студент повинен виступати у ролі секретаря (фіксувати на дошці, у сучасних умовах – інтерактивній дошці, або в комп'ютері із проектором) висловлені ідеї. Ідеї структуруються, на їх основі формулюється основна навчальна мета, а потім – навчальні завдання, що стосуються проблемної ситуації. Викладач при цьому може ставити певні питання, що скеровують думку студентів (особливо у другій частині обговорення, після «мозкового штурму»), надати характеристику рекомендованій літературі, визначивши, які питання в ній можна знайти.

Для викладача важливо, аби навчальні цілі, які сформулювати студенти для себе, не надто відрізнялись від тих, які сформульовані у викладацькій версії проблемної ситуації (в багатьох випадках студенти формулюють більше питань, аніж є у версії викладача. Наприклад, під час розгляду ситуації з курінням в Китаї студенти сформулювали такі додаткові питання: *«Які інструменти політики слід використовувати для протидії палінню?»*; *«Як оцінити ефективність використання інструментів політики?»*; *«Які інструменти політики використовують у політиці охорони здоров'я в Україні (на прикладі урядових програм)?»* тощо.

При застосуванні багато що залежить від викладацької майстерності, вміння педагога створити атмосферу, в якій студенти вільно обмінюються думками під час дискусії і водночас усвідомлюють, що викладач знаходиться в аудиторії для того, щоб допомогти їм, але основна відповідальність за те, чого вони навчилися, лежить на самих студентах. На перших заняттях обсяг директивних настанов викладача може бути відносно більшим, але згодом студенти навчаються, як працювати з кейсами.

Лекційне заняття проводять після групової дискусії. У Києво-Могилянській академії лекції практикувались одразу ж після семінарського заняття з обговорення ситуації; у Маастрихті, як правило, – на наступний день, бо викладачу потрібно адаптувати лекцію до навчальних цілей студентів. У кожному разі на лекції доцільно наголошувати на тих питаннях, які цікавили студентів, розглядати ті теоретичні концепції, що стануть у нагоді при розв'язанні ситуації. Лекції слід супроводжувати комп'ютерними презентаціями. У Маастрихті на деякі лекції-зустрічі запрошували фахівців із тематики кейсу. Слід зауважити, що при розгляді деяких кейсів лекції не проводять узагалі, у деяких випадках студенти дивляться відеоматеріали (відеолекції, відеофільми абощо).

На наступному семінарському занятті, що проводиться через кілька днів після першого обговорення, студенти презентують відповіді на навчальні питання, які вони для себе визначили. Проводять дискусію той самий головуючий та секретар. Викладач виконує роль наставника, який може коментувати деякі незрозумілі моменти, ставити додаткові уточнюючі питання учасникам дискусії. Наприкінці заняття головуючий підбиває підсумки. Після перерви між парами студенти обирають нового головуючого та нового секретаря та починають обговорювати наступну проблемну ситуацію. Бажано, щоби всі студенти відіграли по черзі ролі головуючого та секретаря (викладач може надати додаткові бали за цю роботу).

І в Маастрихтському університеті, і в Києво-Могилянській академії курс завершується письмовим іспитом аналітичного характеру. У деяких навчальних закладах, які

використовують ПОН, формою підсумкового контролю слугує тематичне есе або написання документа з аналізу політики.

Результати та труднощі

Опитування студентів, проведене у Києво-Могилянській академії, виявило, що педагогічна інновація виявилась доволі успішно, оскільки дала змогу студентам навчатися одне від одного – обмінюватися знаннями, експертизою, здатністю синтезувати інформацію.

Разом застосування ПОН в українському університеті виявило деякі проблеми, пов'язані із використанням цього методу:

- неготовність частини викладачів до власної допоміжної ролі,
- не завжди вдалий добір проблемних ситуацій;
- споживацьке ставлення студентів, неготовність до самостійного пошуку;
- групова динаміка, негативні групові ролі, з якими важко було справити студентам, які вели той чи інший семінар.

Однак попри означені труднощі ПОН – це перспективний шлях засвоєння знань та формування вмінь через розв'язання проблемних ситуацій у процесі підготовки магістрів, оскільки воно дає змогу подолати розрив між теорією і практикою, інтегрувати різноманітні дисципліни у контексті майбутньої професійної діяльності та спрямувати студентів на самостійний активний пошук рішення та самоосвіту. При застосуванні ПОН формуються такі навички, як спостереження, відбір даних, ідентифікація проблеми, розробка щодо прийняття альтернативних рішень, спілкування, мотивація. ПОН може бути з легкістю інтегрований з Moodle та масовими відкритими он-лайн курсами (МООС) з прикладних політологічних дисциплін, коли це дозволять технічні можливості українських навчальних закладів.

Ознайомлення з методологічними засадами ПОН, досвідом його використання в Маастрихтському університеті та Києво-Могилянській академії дає підстави для визначення відмінностей ПОН від традиційного навчання (див. табл. 1). Далеко не всі із базових методологічних засад цього навчання можливо реалізувати в нинішніх умовах українських університетів, жорстко регламентованих нормативними документами Міністерства освіти та науки України у частині формування навчальних планів та графіків навчання.

Таблиця 1. Ключові відмінності проблемно-орієнтованого та традиційного навчання

Характеристики	Проблемно-орієнтоване навчання	Традиційне навчання
Ключовий принцип (основне методологічне питання)	Підхід, орієнтований на того, хто навчається («Що з цього може вийти?»)	Нормативний підхід («Як повинно бути?»)
Формування навчального плану	Навчання зосереджене на проблемних ситуаціях (кейсах)	Дисципліна розбита на окремі блоки (теми), оцінивши кожен із яких, можна сказати, що вивчено
Методи навчання	Навчання передбачає пошук інформації, потрібної для навчання	Матеріал вивчається шляхом запам'ятовування та відтворення інформації
Роль викладача	Викладач – наставник, який заохочує самостійну роботу. Головне – інтереси студентів, їх мотивація до навчання	Викладач – експерт, який передає знання. Інтереси тих, кого навчають, відсуваються на другий план
Розмір групи	Малі групи на семінарському занятті (до 12 студентів)	Великі групи на семінарському занятті (до 30 студентів)
Тривалість та графік навчання	Модульне інтенсивне навчання (заняття через день впродовж 3-4 тижнів)	Наскрізна семестрова програма

Висновки

Проблемно-орієнтоване навчання може розглядатися як особлива педагогічна стратегія, для втілення якої потрібне належне методологічне та організаційне забезпечення. Основною категорією ПОН є проблемна ситуація, яка демонструє студентам протиріччя між уже відомими знаннями і тим, що потрібно ще довідатися. У прикладних політологічних дисциплінах такі проблемні ситуації повинні бути реальними й містити елементи потенційного практичного розв'язку, відкривати простір для аргументованих дискусій. Застосування ПОН пов'язане із процесом набуття загальних і практико-орієнтованих знань, розробкою нового аналітичного стилю мислення.

Використання ПОН під час викладання політологічних курсів в умовах українського університету обмежується не тільки психологічними чинниками (неготовність викладачів та студентів до інших ролей), а й специфікою організації навчання (наскрізними семестровими програмами, великими навчальними групами, браком технічних ресурсів).

Література:

1. Архипова С. П. Основи андрогогіки: Навч. посібник / С. П. Архипова. — Черкаси-Ужгород, 2002. — 252 с.
2. Джек Р. Відкрите навчання в підготовці соціальних працівників / Р. Джек // Соціальна політика і соціальна робота. — 2000. — № 3-4. — С. 70-86.
3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології/ І. М. Дичківська. — К.: Академвидав, 2004. — 352 с.
4. Згуровський М. З. Стан та завдання вищої освіти України в контексті Болонського процесу / М. З. Згуровський. — К.: Політехніка, 2004. — 76 с.
5. Ковальчук Г. О. Активізація навчання в економічній освіті / Г. О. Ковальчук. — К.:КНЕУ, 1999. — 180 с.
6. Лернер И. Я. Проблемное обучение / И. Я. Лернер. — М.: Знание, 1974. — 64 с.
7. Лузік Е. Креативність як критерій якості в системі підготовки фахівців профільних ВНЗ України / Е. Лузік // Вища освіта України». — 2006. — № 3. — С.76-82.
8. Оконь В. Основи проблемного обучения / В. Оконь. — М.: Просвещение, 1968. — 208 с.
9. Савельєв Ю. Проблемно-орієнтоване навчання у контексті мультикультурної освіти / Ю. Савельєв // Соціальна політика і соціальна робота. — 2004. — № 4. — С. 123-134.

Семыгина Т. В. Применение проблемно-ориентированного обучения в прикладных политологических дисциплинах

В статье освещено использование проблемно-ориентированного обучения в высшей школе на примере курса «Анализ политики здравоохранения». На основе сравнения нидерландского и украинского опыта охарактеризованы составляющие и принципы инновационной системы обучения, этапы решения проблемных ситуаций. Определены трудности применения проблемно-ориентированного обучения в украинских условиях.

Ключевые слова: *проблемно-ориентированное обучение, проблемная ситуация, анализ политики.*

Semigina T. Usage of problem-based learning in applied political academic courses

The article highlights the use of problem-based learning (PBL) in universities on the example of the academic course «Health policy analysis». Comparison between Dutch and Ukrainian experience allows describing components and principles of PBL, the stages of problem solving situations. The paper outlines the challenges of applying PBL to Ukrainian conditions.

Keywords: *problem-based learning, problem situation, policy analysis.*